

Werken vanuit waarden in het sociaal domein

Gertrude van Driesten
Kees Kraaijeveld
Suze van Scheers

Werken vanuit waarden in het sociaal domein

Auteurs

Gertrude van Driesten
Kees Kraaijeveld
Suze van Scheers
Thomas klein Goldewijk

Ontwerp

Monique Willemse
Leonie Lous

In opdracht van

Professionals voor
Maatwerk Multiproblematiek

De Argumentenfabriek

© 2023

www.argumentenfabriek.nl

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1 Denken over waarden	7
Wat zijn waarden?	7
Waardenkaart sociaal domein	8
Hoofdstuk 2 Ideële waarden van het sociaal domein	11
Hoofdstuk 3 Sociale waarden van het sociaal domein	15
Hoofdstuk 4 Praktische waarden van het sociaal domein	19
Tot besluit	23
Suggesties voor het Waardengesprek	23
Hoe is de Waardenkaart tot stand gekomen?	24

Wat als...

we vanuit één wet sociaal domein, mensen (weer) centraal zetten. En hen zo sneller en gericht hulp en ondersteuning kunnen bieden, waar dat nodig is. Dit klinkt wellicht als een utopie. We weten echter ook dat we vooruitgang en verbetering kunnen boeken, als we samen de schouders zetten onder het sociaal domein.

Professionals in het sociaal domein zien dat inwoners in de knel raken. Problemen stapelen zich op. Verschillende mensbeelden en uiteenlopende beelden over de rol van de overheid in het sociaal domein belemmeren professionals regelmatig in hun werk. Dit leidt tot soms langlopende discussies onder professionals vanuit verschillende geledingen binnen organisaties, bijvoorbeeld over de vraag of zij bepaalde voorzieningen wel of niet mogen inzetten en of de inzet van specifiek maatwerk wel of niet gerechtvaardigd is. Met als resultaat dat inwoners te lang moeten wachten op de nodige hulp én het vertrouwen kwijtraken in de overheid. Intrinsiek gedreven professionals raken we zo kwijt.

Een goede stap richting het denken over één wet sociaal domein is het in kaart brengen van de belangrijkste waarden binnen dit domein. Wat zeggen inwoners en professionals? Welke waarden willen zij terugzien in deze denkbeeldige wet? Deze vraag stelden we aan professionals die werkzaam zijn in de domeinen 'van zorg tot veiligheid' en inwoners vanuit vele windstreken. Samen met hen hebben 'Professionals voor Maatwerk Multi problematiek' (PMM) en de gemeente Tilburg in het kader van Ons Pact gewerkt aan een overzicht van deze belangrijkste waarden. Dit alles onder begeleiding van De Argumentenfabriek.

Met het denken over waarden van één wet sociaal domein, benadrukken we de collectieve verantwoordelijkheid voor het faciliteren van de juiste

hulp op het juiste moment. Zo zetten we weer een stap naar het werken vanuit de bedoeling. Met snellere hulp en ondersteuning voor inwoners en daarmee een gezondere samenleving tot gevolg.

Van 35 overkoepelende wetten naar één wet sociaal domein. Kan dat wel? Het antwoord hebben we nu niet. De Waardenkaart helpt iedereen om in gesprek te gaan over de bedoeling van wet- en regelgeving in het sociaal domein. Meer specifiek: over de waarden die wij gezamenlijk het zwaarst willen laten wegen bij de ondersteuning aan inwoners. Door als collectief te kiezen voor dezelfde waarden, werken we samen aan een gezondere samenleving en een gezonder sociaal domein.

Frans Swinkels

Directeur Sociaal Domein Gemeente Tilburg

Carry Goedhart

Directeur Participatie en Decentrale Voorzieningen

Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Inleiding

Wat vinden inwoners, professionals en beleidsmakers belangrijk voor het sociaal domein? Aan welke waarden hechten zij? En stel dat er één wet zou komen voor het sociaal domein, op welke waarden zou deze wet dan gebaseerd moeten worden?

De Participatiewet, de Jeugdwet en de Wet maatschappelijke ondersteuning regelen dat alle mensen mee kunnen doen in de samenleving, dat de gemeente hen hierbij helpt en zo nodig kort- of langdurig ondersteunt. Deze zorg en ondersteuning noemen we het sociaal domein. Het gaat onder meer om ondersteuning bij werk en inkomen, jeugdhulp, gezinsondersteuning en hulp thuis. Ook allerlei laagdrempelige voorzieningen vallen onder het sociaal domein, zoals inloopcentra en maaltijdservices. Het sociaal domein raakt aan andere beleidsterreinen zoals inburgering, onderwijs, huisvesting, schuldhulpverlening en soms ook veiligheid.

Gemeenten hebben de taak uitvoering te geven aan bovenstaande wetten en het beleid op elkaar te laten aansluiten zodat professionals inwoners goed kunnen ondersteunen. Dit blijkt in de praktijk nog niet zo makkelijk. Een van de oorzaken hiervoor is, dat de uitgangspunten voor de drie sociaaldomeinwetten niet gelijk zijn, zo lieten we in de verkenning 'Paradigma's in het sociaal domein' (2018) al zien. Waar de Wmo en de Jeugdwet bijvoorbeeld zijn bedoeld als aanvulling op wat mensen zelf niet kunnen, ook niet met hulp van hun omgeving, richt de Participatiewet zich juist op het individu (voor het werk-deel) en het huishouden (voor het inkomensdeel). Zo komen mensen in de knel, bijvoorbeeld als zij voor elkaar willen zorgen, maar ook te maken hebben met de kostendelersnorm.

Hoe moet het dan wel? Een gedachteoefening is, één set uitgangspunten te formuleren als basis voor alle sociaaldomeinbeleid. Om tot deze uitgangspunten te komen, is het belangrijk te weten welke

diepgewortelde overtuigingen mensen hebben over het sociaal domein en over hoe overheid en uitvoerders met inwoners zouden moeten omgaan.

Hierom hebben we hen in dit project de vraag voorgelegd: stel nou eens dat er één wet voor het sociaal domein zou komen, welke waarden zouden daarin dan zwaar moeten wegen? In dit project laten we zien welke waarden mensen belangrijk vinden voor het sociaal domein. Dit helpt inwoners, uitvoerders, beleidsmakers en politici met het praten over en doordenken van nieuw beleid voor het sociaal domein dat rekening houdt met schurende of onderbelichte waarden.

Wie op zoek wil naar waarden voor het sociaal domein moet stevig doorvragen. Waarom vind je dit belangrijk? Waarom? Waarom? Dat is wat we samen met tientallen deelnemers aan dit denktraject hebben gedaan. Het resultaat vind je in dit boekje. In hoofdstuk 1 leggen we uit wat denken over waarden inhoudt. Hoofdstuk 2 tot en met 4 tonen de waarden voor het sociaal domein. We sluiten af met tips om in gesprek te gaan over waarden en een beknopte verantwoording van onze aanpak.

We hebben dit denktraject met veel plezier begeleid, vooral ook dankzij het enthousiasme en de betrokkenheid van alle mensen die meedachten. We danken allen hier hartelijk voor.

Gertrude van Driesten, Suze van Scheers,
Thomas Klein Goldewijk en Kees Kraaijeveld
De Argumentenfabriek

Hoofdstuk 1

Denken over waarden

Vragen naar waarden in het sociaal domein is vragen naar een kleurrijk palet aan wensen. Mensen proberen te verwoorden wat ze zich voorstellen bij een ideale wereld of bij hoe mensen zich in een ideale wereld zouden gedragen.

Wat zijn waarden?

Waarden zijn woorden voor wat mensen wensen. Het gaat om diepgewortelde – vaak onbewuste – overtuigingen die richting geven aan hoe mensen vinden dat het moet of hoort. Denk aan de waarde ‘gelijkheid’, omdat mensen vinden dat ze in gelijke situaties op eenzelfde manier behandeld horen te worden. Of aan de waarde ‘stabiliteit’, omdat gemeenten en uitvoerders ook in economisch mindere tijden zouden moeten zorgen voor passende hulp. Of aan de waarde ‘realiteitszin’, omdat niet alles in het leven van mensen perfect of opgelost hoeft te zijn.

Aangezien er veel verschillende waarden zijn in het sociaal domein, is het voor het overzicht fijn ze te ordenen. Zo’n overzichtelijke ordening van waarden voor een bepaald thema noemen we een Waardenkaart. Waardenkaarten laten zich indelen aan de hand van negen universele waardenclusters; verzamelingen van min of meer gelijksoortige waarden.

We maken gebruik van de zes morele waardenclusters van de Amerikaanse psycholoog Jonathan Haidt. Hij onderscheidt drie ideële waardenclusters: Vrijheid, Rechtvaardigheid en Puurheid en drie sociale waardenclusters: Loyaliteit, Empathie en Gezag. Naast morele waarden streven mensen ook allerlei meer praktische waarden na. Als Argumentenfabriek onderscheiden we hierom ook drie praktische waardenclusters: Continuïteit, Kwaliteit en Nut.

Wat kun je met een Waardenkaart?

Het in kaart brengen van waarden is op zich al waardevol. Inzicht hebben in welke waarden het

debat over een onderwerp bepalen, helpt bij het vergroten van de sensitiviteit voor de pluriformiteit aan waarden in de samenleving.

Een Waardenkaart helpt mensen betere gesprekken te voeren en weloverwogen (beleids)keuzes te maken. De Waardenkaart kan het gesprek op gang brengen en structureren, onder inwoners, professionals en beleidsmakers. Bijvoorbeeld bij het nadenken over de aanpak van ingewikkelde situaties in het sociaal domein: welke waarden staan op gespannen voet met elkaar? Bijvoorbeeld zeggenschap van de overheid (in geval van bemoeizorg) versus zelfbeschikking van de persoon in kwestie. Of compassie van de overheid met mensen die niet voor zichzelf kunnen zorgen versus de verantwoordelijkheid van eenieder om zijn eigen boontjes te doppen.

De Waardenkaart helpt ook om meer begrip voor elkaar te hebben, te ontdekken waar opvattingen vandaan komen. Wat maakt dat iemand iets heel belangrijk vindt? Op welke waarden zijn (botsende) opvattingen terug te voeren? Mensen verschillen in het belang dat ze hechten aan een bepaalde waarde. Tot hoever reikt bijvoorbeeld iemands eigen verantwoordelijkheid, als diens veiligheid, of de veiligheid van een gezinslid in het geding is?

Mensen waarderen waarden letterlijk anders. Niemand zal vrijheid *an sich* verkeerd vinden. Maar sommige mensen zullen gelijkheid meer gewicht toekennen dan, bijvoorbeeld, privacy. En dit verschil in de waardering van die persoon komt vervolgens tot uiting in de opvattingen die iemand heeft. Het denken over waarden werkt verbindend. Door te luisteren naar het waarom van een – in jouw ogen – onacceptabele opvatting, kom je er achter dat deze persoon iets anders belangrijker vindt dan jijzelf. Zo kun je meer begrip opbrengen voor iemands opvattingen en wellicht ontdekken dat beide partijen elkaar vinden in de onderliggende waarde.

Waardenkaart sociaal domein

De Waardenkaart sociaal domein laat zien welke vijftientig waarden mensen belangrijk vinden voor het sociaal domein, geordend in negen waardenclusters (zie afbeelding 1).

De opvattingen waarmee mensen deze waarden inkleuren, lees je in de hoofdstukken hierna. Ze zijn illustratief bedoeld en staan hierom steeds tussen aanhalingstekens. Ze geven weer hoe deelnemers aan de denksessies deze waarden verwoorden.

Waarden kunnen vrijwel altijd ook met een ander woord worden aangeduid. Zo is doeltreffend hetzelfde als effectief en zijn keuzevrijheid en autonomie ook bijna synoniem. We hebben steeds woorden gekozen die volgens de deelnemers aan de denksessies herkenbaar zijn voor het sociaal domein.

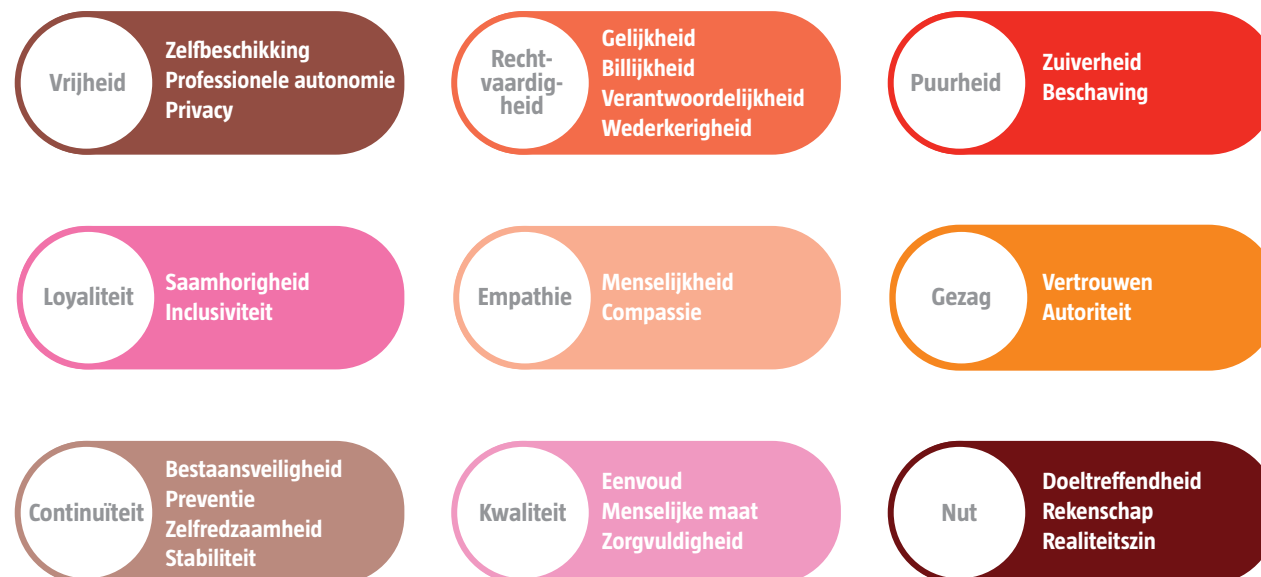
De lezer zal opmerken niet alle waarden te kunnen onderschrijven. Sommige waarden of opvattingen

zullen wellicht zelfs weerzin opwekken. Tegelijkertijd zal iedereen wel warmlopen voor een aantal waarden of sommige waarden echt heel belangrijk vinden. Ieder heeft immers, bewust of onbewust, eigen voorkeuren.

De vijftientig waarden tonen het scala aan waarden dat een rol speelt in het debat over het sociaal domein. De inkleuring van een waarde kan veranderen in de tijd. Actuele ontwikkelingen, zoals verschuiving van zorg naar het sociaal domein of de discussie over zelfredzaamheid kunnen tot nieuwe opvattingen leiden. We nodigen eenieder dan ook uit in gesprek te blijven en steeds te blijven vragen naar het waarom onder de opvattingen van een ander.

In de volgende drie hoofdstukken zullen we de Waardenkaart sociaal domein stapsgewijs uit de doeken doen, te beginnen met de ideële waardenclusters.

Wat zijn de waarden van het sociaal domein?

Afbeelding 1

Hoofdstuk 2

Ideële waarden van het sociaal domein

De drie ideële waardenclusters bevatten waarden die niet primair gericht zijn op materiële of persoonlijke belangen, maar op een abstract idee of overtuiging over wat goed is.

Waardencluster Vrijheid

In dit waardencluster draait het om het verlangen naar positieve vrijheid en om de weerzin tegen de repressieve inperking van vrijheden. Het gaat hier om vrijheden van burgers en professionals. Mensen willen zelf de regie hebben over de zorg en ondersteuning ('zelfbeschikking'). Professionals willen in vrijheid met kennis van zaken kunnen overwegen wat nodig is voor mensen ('professionele autonomie'). Tegelijkertijd kent dit autonome handelen zijn grenzen: Mensen hebben recht op de bescherming van hun persoonlijke levenssfeer ('privacy').

Waardencluster Rechtvaardigheid

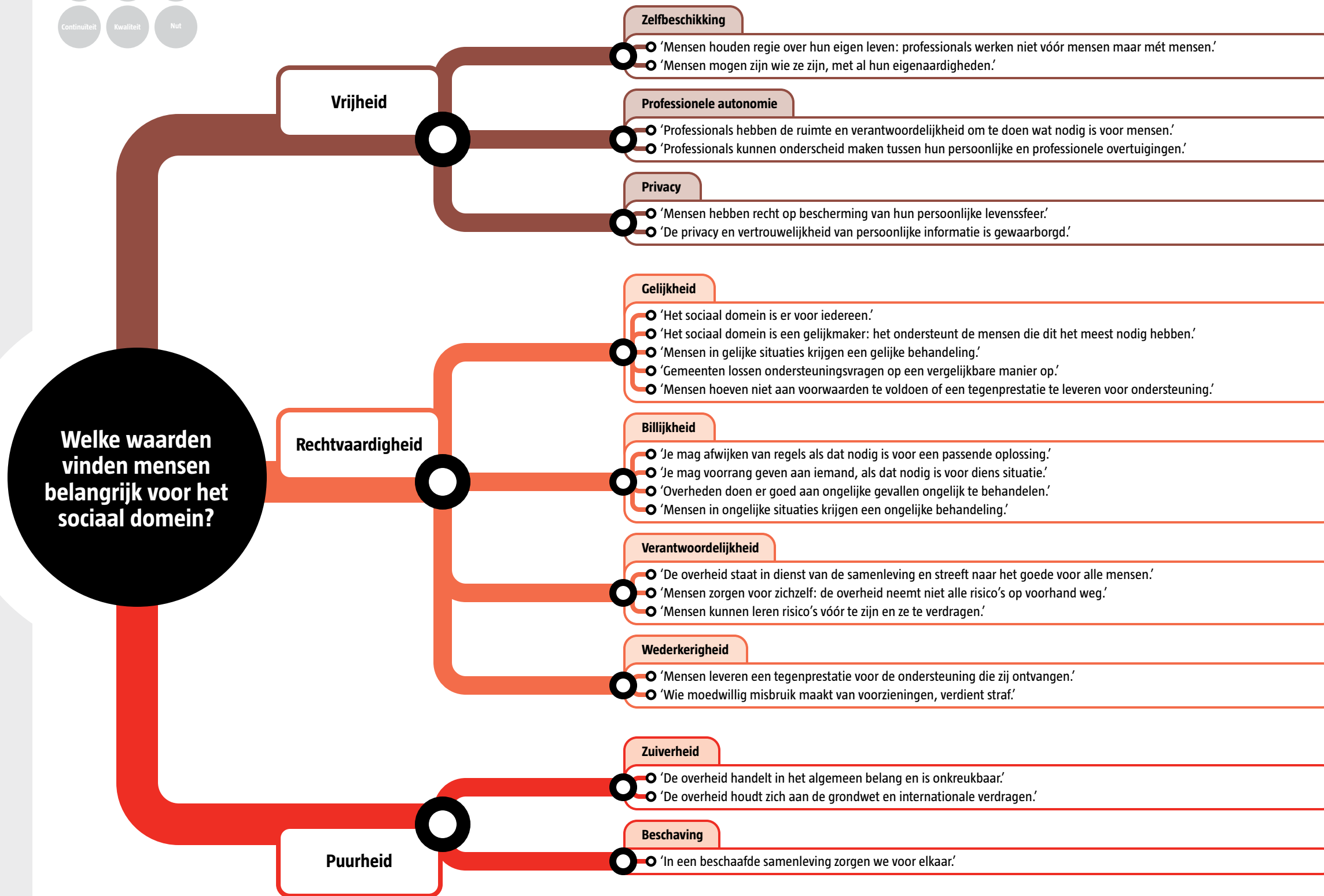
In dit waardencluster gaat het vooral over hoe om te gaan met verdelingsvraagstukken, over rechten en plichten. Mensen willen dat het sociaal domein er voor iedereen is en er in gelijke situaties gelijk wordt behandeld ('gelijkheid'). In specifieke situatie mag er van de regels afgeweken worden om passende hulp mogelijk te maken ('billijkheid'). Mensen moeten wel voor zichzelf zorgen, de overheid kan en hoeft niet alles op te lossen ('verantwoordelijkheid'). Mensen die moedwillig misbruik maken van voorzieningen, verdienen straf ('wederkerigheid').

Waardencluster Puurheid

Dit waardencluster is het meest ideële van de drie. Het gaat over zaken die voor mensen min of meer heilig zijn in het sociaal domein. Mensen vinden het heel belangrijk dat de overheid integer handelt, zich houdt aan de grondwet en internationale verdragen ('zuiverheid'). Ook 'beschaving' staat in dit waardencluster. Het gaat hier om de diepgevoelde wens een samenleving te zijn waarin er voor mensen wordt gezorgd en mensen niet aan hun lot worden overgelaten.

De ideële waarden staan op de volgende twee pagina's.

Hoofdstuk 3

Sociale waarden van het sociaal domein

De drie sociale waardenclusters zijn gericht op de omgeving en hoe mensen zich hiertoe verhouden.

Waardencluster Loyaliteit

In dit cluster draait het om de gewenste verbondenheid tussen mensen. Iedereen hoort ergens bij, meedoen is het doel van het sociaal domein ('inclusiviteit'). Maar ook, mensen zorgen voor zichzelf en voor elkaar ('saamhorigheid'). In de denksessies kwam de opvatting naar voren dat mensen zich niet kunnen onttrekken aan de samenleving omdat zij er al onderdeel van uitmaken. Mensen maken immers gebruik van zorg, openbaar vervoer, onderwijs. We zien deze opvatting als een manier om de waarde inclusiviteit in te kleuren.

Waardencluster Empathie

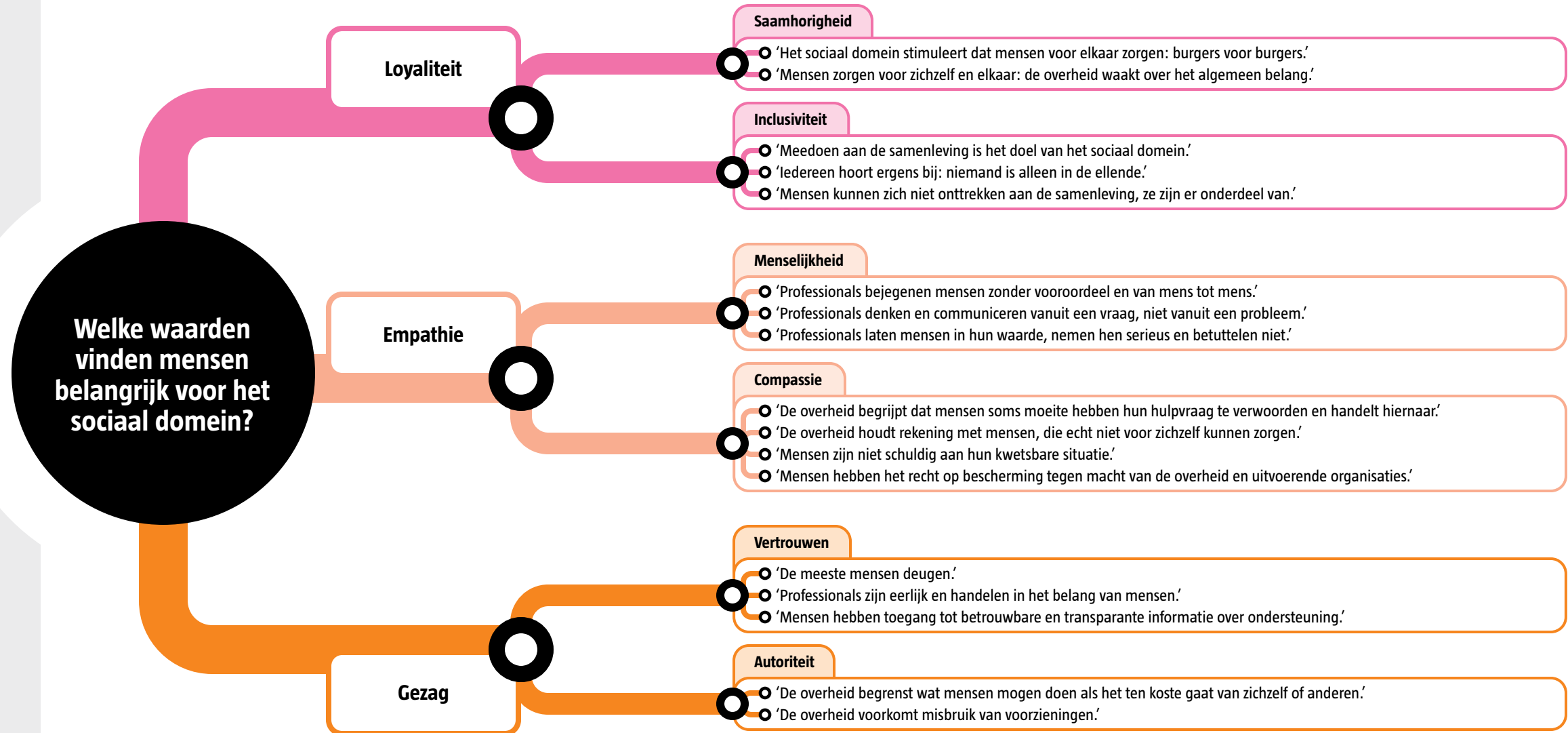
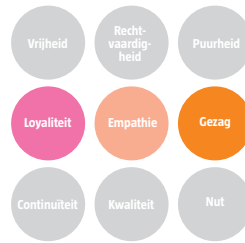
Waarden die gericht zijn op de gewenste omgang met de situatie en gevoelens van anderen, scharen we onder het waardencluster Empathie. In het sociaal domein gaat het bijvoorbeeld over de manier waarop professionals mensen tegemoet treden: zonder vooroordeel en van mens tot mens ('mense-lijkheid'). Ook de wens dat professionals denken vanuit de vraag die een inwoner stelt, in plaats van denken dat een inwoner een probleem heeft, komt hier tot uiting.

Niet alle mensen kunnen zelf hun vraag verwoorden. Dat de overheid dit begrijpt en hiernaar handelt komt voort uit de waarde 'compassie'. Net als het recht van mensen op bescherming tegen macht van de overheid en uitvoerende organisaties. Juist mensen die kwetsbaar zijn en te maken hebben met overheids- en uitvoerende organisaties moeten beschermd worden vanwege hun afhankelijke positie.

Waardencluster Gezag

De gewenste mate van hiërarchie tussen de overheid en haar inwoners is te vinden in dit cluster. De overheid staat niet toe dat mensen dingen doen die in extreme mate schadelijk zijn voor zichzelf of anderen. Ook voorkomt de overheid misbruik van voorzieningen. De overheid heeft dus zeggenschap. Hiernaast staat de waarde vertrouwen. De meeste mensen deugen. En professionals zijn eerlijk en handelen in het belang van mensen.

De sociale waarden staan op de volgende twee pagina's.

Hoofdstuk 4

Praktische waarden van het sociaal domein

Naast ideële en sociale waarden spelen praktische waarden een rol in het sociaal domein. Het gaat hier om de gewenste verdeling van schaarse middelen en de wens om een eenvoudig systeem van hulp en zorg.

Waardencluster Continuïteit

Waarden in dit cluster draaien om de wens zaken in stand te houden en perspectief te geven. Zoals de wens dat mensen zich verzekerd weten van een bestaansminimum, waardoor ze niet hoeven te overleven ('bestaansveiligheid'). Dit sluit aan bij de wens dat het sociaal domein zich richt op goede omstandigheden en niet zozeer op individuele problemen ('preventie'). Hoe de overheid dit moet doen, zien we in de waarde zelfredzaamheid. De overheid geeft mensen bevoegdheden, middelen en mogelijkheden om zelf hun problemen op te lossen of te voorkomen. Denk bijvoorbeeld aan online zelf-hulpprogramma's, waarmee werklozen een succesvol begin kunnen maken met hun re-integratie. Mensen wensen stabiliteit in het sociaal domein, waarborg dat er voor mensen die dat nodig hebben passende ondersteuning en zorg is, ook in economisch mindere tijden.

Waardencluster Kwaliteit

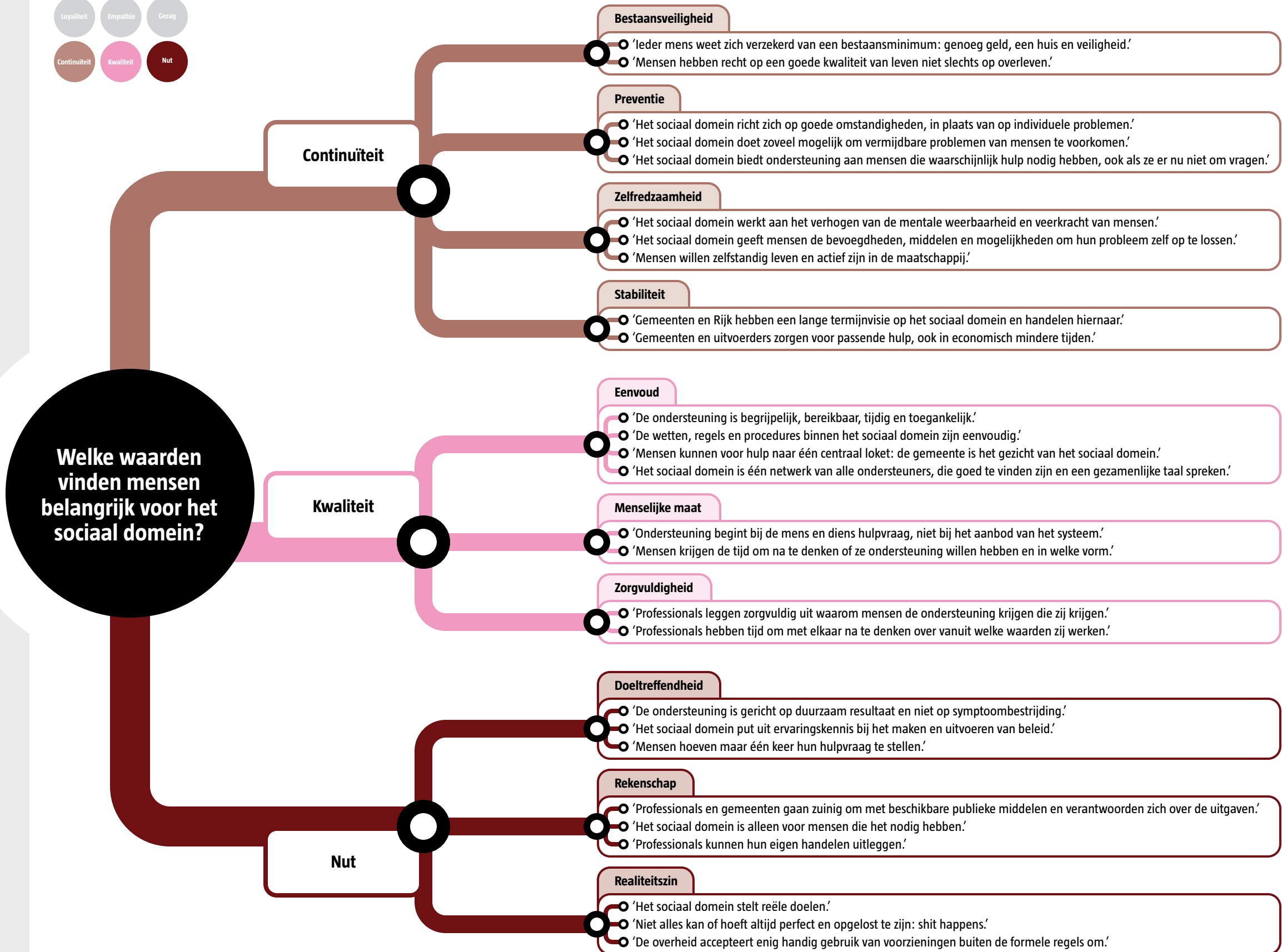
In dit cluster staan waarden die te maken hebben met de kwaliteit van zorg, dienstverlening en processen. Ze lijken op de ideële waarden zoals zuiverheid, maar krijgen hier een eigen plek. Bijna alle deelnemers aan de denksessie associëren het sociaal domein met complexiteit en wensen het eenvoudig toe. Denk aan eenvoudige wetten, regels en procedures. Of denk aan begrijpelijke en toegankelijke ondersteuning, bijvoorbeeld via één loket.

Hier vinden we ook de waarde menselijke maat. De vraag van mensen moet leidend zijn, en mensen hebben tijd af te wegen welke ondersteuning zij passend vinden. Zorgvuldigheid tenslotte gaat over de wijze waarop professionals met elkaar en met inwoners omgaan.

Waardencluster Nut

Dit laatste cluster van praktische waarden heeft betrekking op de waarden die samenhangen met de diep menselijke wens om nut te maximaliseren: zoveel mogelijk opbrengst, tegen zo laag mogelijke kosten. Mensen wensen dat ondersteuning en zorg in het sociaal domein bijdragen aan duurzame doelen in plaats van gericht zijn op symptoombestrijding ('doeltreffendheid'). Deze doelen moeten wel realistisch zijn, niet alles kan of hoeft opgelost te worden met ondersteuning in het sociaal domein. Uit de waarde realiteitszin komt ook de wens voort dat de overheid accepteert dat er mensen zijn die handig gebruik van voorzieningen maken. Het gaat hier uitdrukkelijk niet over fraude. Kunnen uitleggen en verantwoorden welke keuzes je hebt gemaakt tenslotte zijn opvattingen die voortkomen uit de waarde rekenschap. Dit geldt voor zowel gemeenten, professionals als inwoners.

De praktische waarden staan op de volgende twee pagina's.

Tot besluit

Suggesties voor het Waardengesprek

Deze Waardenkaart is niet het einde maar juist het begin van werken vanuit waarden in het sociaal domein.

- Inwoners van gemeenten kunnen de Waardenkaart gebruiken om te reflecteren op en mee te denken over (uitvoering van het) sociaaldomeinbeleid.
- Uitvoerders kunnen de Waardenkaart gebruiken om met elkaar af te spreken vanuit welke waarden zij gezamenlijk handelen en hoe zij omgaan met morele dilemma's.
- Beleidsmakers en directeuren sociaal domein kunnen de Waardenkaart gebruiken om een beter beeld te krijgen van wat mensen het allerbelangrijkst vinden bij de inrichting van het sociaal domein en hier rekening mee houden bij het maken van wetten, regels en beleid.
- Politici (landelijk en lokaal) kunnen de Waardenkaart gebruiken om debat over het sociaal domein te voeren op basis van wat belanghebbenden het allerbelangrijkst vinden voor het sociaal domein.

Hieronder vind je drie suggesties hoe inwoners, professionals en beleidsmakers met elkaar betekenis kunnen geven aan deze Waardenkaart:

1. Bespreek een complexe casus aan de hand van de Waardenkaart. Onderbouw je stellingname met argumenten en vraag elkaar door naar het waarom. Vanuit welke waarden redeneren jullie? Waar zit het verschil in stellingname?
2. Bespreek met elkaar welke waarden het zwaarst wegen, voor wie en waarom. Onderzoek wat dit betekent voor beleid en uitvoering. Welke waarden schuren met elkaar en hoe zou je hiermee om kunnen gaan?
3. Schrijf met elkaar een introductie op een (denkbeeldige) nieuwe wet of regel vanuit een gezamenlijke set waarden. Hoe werkt dit uit vergeleken met de huidige wet of regel? Welke waarden blijven nu onderbelicht?

Hoe is de Waardenkaart tot stand gekomen?

“Help ons met een gedachteoefening te komen tot een (her)ontwerp van het sociaal domein en geef hiermee handvatten waar betrokken partijen nu al mee aan de slag kunnen” Deze vraag kreeg De Argumentenfabriek van het Programma Maatwerk Multiprobleemhuishoudens, een samenwerking van Rijk, gemeenten en landelijke uitvoerders. Om deze vraag te beantwoorden, hebben we de waarden van het sociaal domein in kaart gebracht. Hiervoor organiseerden we vier denksessies met in totaal bijna vijftig deelnemers. We vroegen hen naar wat zij belangrijk vinden voor het sociaal domein en vroegen hierbij stevig door naar het waarom. De Argumentenfabriek begeleidde alle denksessies en bracht het resultaat bijeen op de Waardenkaart sociaal domein en in dit boekje. De begeleidingscommissie nodigde deelnemers uit, dacht mee over de opzet van de sessies en poetste met ons de Waardenkaart en dit boekje af.

Deelnemers denksessies

Deelnemers aan de denksessies waren inwoners, ervaringsdeskundigen, beleidsmakers en professionals werkzaam bij landelijke of lokale organisaties. Aan de vierde sessie deden hoofdzakelijk mensen mee vanuit ‘burgerperspectief. Bij iedere sessie was minimaal één lid van de begeleidingscommissie aanwezig. We danken allen voor hun enthousiasme en openheid.

Begeleidingscommissie

Marjan Jellema, *Ministerie SZW*

Marlon Bosscher, *Ministerie SZW*

Beate van der Ploeg, *gemeente Tilburg*

Mieke Maas, *Ministerie BZK*

Bronnenlijst

Frank Kalshoven en Gertrude van Driesten,

Paradigma's in het sociaal domein (2018)

Haidt, Jonathan, *The righteous mind. Why good people are divided by politics and religion (2012)*

Diverse Waardenkaarten, zie

www.argumentenfabriek.nl of www.waardenkaart.nl

SCP, *Uitdagingen in het sociaal domein, 2022*

WRR, *Kiezen voor houdbare zorg, 2021*

